

Łukasz MŚCISŁAWSKI

POLITECHNIKA WROCŁAWSKA, WYDZIAŁ ZARZĄDZANIA
KATEDRA NAUK HUMANISTYCZNYCH I SPOŁECZNYCH

STANISŁAW KALINOWSKI W KIJOWIE W LATACH 1915-1918

STANISŁAW KALINOWSKI IN KYIV DURING 1915-1918

Wstęp

Jakkolwiek pobyt Stanisława Kalinowskiego w Kijowie w latach 1915-1918 nie wydaje się być okresem długim, jest to czas bardzo dynamicznej i intensywnej działalności społecznej, popularyzatorskiej, dydaktycznej i politycznej profesora (zwłaszcza na rzecz polskiej mniejszości w Kijowie). W niniejszym artykule przedstawiono ważniejsze wydarzenia z tego okresu w wymienionych wyżej obszarach, jednakże z pominięciem pracy naukowej warszawskiego fizyka. Część pierwszą poświęcono chronologii zdarzeń z uwzględnieniem pobytu Kalinowskiego w Kijowie w latach 1873-1899. W części drugiej opisano zaangażowanie Kalinowskiego w latach 1915-1918. Pracę zamyka podsumowanie, zawierające dodatkowo kilka filozoficznych spostrzeżeń Kalinowskiego, prezentujących jego idee w odniesieniu do wizji nauki i pracy uczonego.

Zarys chronologii ważniejszych wydarzeń związanych z Kijowem

Kalendarium kijowskiej działalności Stanisława Kalinowskiego można podzielić na dwa okresy. Pierwszy z nich, bardzo ważny w kontekście poruszanej tematyki, przypada na lata 1873-1899, drugi dotyczy lat 1915-1918. Krótki opis ważniejszych wydarzeń pierwszego okresu i pewnej jego charakterystyki wydaje się istotny z dwóch powodów. Po pierwsze, jakkolwiek stwierdzenie to może wydawać się oczywiste, Kijów nie jest dla Kalinowskiego miejscem obcym w trakcie jego drugiego w nim pobytu – wręcz przeciwnie. Po drugie natomiast, nawet pobieżne przyjrzenie się temu okresowi pozwala zrozumieć przynajmniej część charakterystyki wydarzeń, jakie miały miejsce podczas drugiego pobytu Kalinowskiego w Kijowie w latach 1915-1918.

Benedykt Stanisław Kalinowski, syn Franciszka i Aleksandry z Głowackich, urodził się dnia 3 kwietnia 1873 r. Przyszedł na świat w Łebedynie, leżącym w powiecie czech-

ryńskim, na terenie guberni kijowskiej. W 1881 r. matka wraz z dziećmi przeniosła się do Kijowa, a Stanisław rozpoczął naukę w Gimnazjum nr 1 (Hurwic 2006; Kalinowska-Widomska 1946). Dwa lata później (1883 r.) chłopiec stracił matkę, a następnie ojca (w 1884 r.). W 1890 r. ukończył gimnazjum ze złotym medalem i rozpoczął studia na Uniwersytecie Św. Włodzimierza, na Wydziale Matematyczno-Fizycznym. Studia ukończył w 1896 r. i w tym samym czasie objął – na prośbę profesora Grigorii de Metza¹ – stanowisko asystenta na Katedrze Fizyki, równolegle pracując w uniwersyteckim Obserwatorium Meteorologicznym. Zaangażowanie w sprawy społeczne, oświatowe i polityczne Kalinowskiego² stało się przedmiotem zainteresowania carskiej żandarmerii, na skutek czego został zmuszony do opuszczenia Kijowa i wyjazdu do Tambowa (Hurwic 2006). Powrócił do Kijowa w 1898 r. m.in. na skutek starań De Metza, dzięki któremu powołano Kalinowskiego na stanowisko starszego asystenta Katedry Fizyki na nowopowstałej Politechnice Kijowskiej. W 1899 r., po ślubie z Marią Olecką, opuścił on jednak Kijów i zamieszkał w Warszawie.

W okresie tym, co pozostanie dla Kalinowskiego charakterystyczne do końca życia, widać jego duże zaangażowanie w sprawy społeczne, oświatowe, a także polityczne. Jeszcze będąc uczniem gimnazjum brał udział w akcji zakładania tajnych polskich szkół ludowych i tajnych bibliotek. Pod koniec studiów był w kontakcie z polskimi i rosyjskimi organizacjami socjaldemokratycznymi, nie będąc jednak członkiem żadnej z nich (Kalinowska-Widomska 1947).

Przedstawiając ten okres w życiu Stanisława Kalinowskiego, warto zwrócić uwagę na trzy dodatkowe wątki. Pierwszym z nich jest wrażliwość artystyczna warszawskiego fizyka – od młodych lat wykazywał spory talent muzyczny, zastanawiając się także, czy nie poświęcić się muzyce całkowicie. Ten talent i zamiłowanie do muzyki oraz związana z nimi wrażliwość estetyczna znajdowały u niego ujście m.in. w dość szczególnym sposobie przygotowywania się do zajęć oraz podejścia do fizyki³. Można także zaryzykować tezę, że wrażliwość estetyczna mogła silnie oddziaływać na jego recepcję zagadnień metodologicznych związanych z nauką⁴. Temat ten zostanie poruszony w dalszej części niniejszego opracowania.

Drugim ważnym wątkiem, mocno związanym z pierwszym, jest humanistyczne obycie Kalinowskiego. Wiadomo, że był dobrze zaznajomiony z literaturą antyczną, jak również z dziełami dotyczącymi tematyki społecznej. Interesujący jest także w tym kontekście

¹ Georgii Georgievich De Metz (1861-1947), fizyk i metodolog, profesor Uniwersytetu Św. Włodzimierza i Politechniki Kijowskiej, specjalista w zakresie promieniotwórczości. Więcej na temat tego uczonego można znaleźć w opracowaniu (Gutnyk, Tveritynykova 2021).

² Warto zaznaczyć, że jego poglądy miały bardzo socjalizująco-lewicujący charakter (pogłębiający się z upływem lat). Postrojni obserwatorzy określali je wręcz jako skrajnie lewicowe (Wilczyński 1963) lub jako „rewolucyjne odurzenie” (por. np. Srokowski 1932).

³ Kalinowski miał zwyczaj grać wówczas na fortepianie (Hurwic 2006).

⁴ Jeśli wziąć pod uwagę okres 1915-1918, widać u Kalinowskiego sporą zbieżność z poglądami francuskich konwencjonalistów, zwłaszcza Henri Poincaré’go. Najbardziej wymownym tego świadectwem jest jego artykuł *Nauka a fantazja*, opublikowany na łamach Przeglądu Naukowego i Pedagogicznego. Jest bardzo interesujące, że analogiczną wrażliwość artystyczną można dostrzec u innego związanego z Kijowem polskiego fizyka – Czesława Białobrzskiego (szerzej o kijowskim okresie Białobrzskiego: Mściński 2021).

fakt, że w czasie pobytu w Tambowie pracował on nad przekładem *Kapitału* Marksa⁵.

Trzeci wątek dotyczy kształtowania się osobowości Kalinowskiego. Charakteryzowała go bowiem bardzo mocna niezależność i stanowczość, swego rodzaju nieprzejednanie przy raz podjętej decyzji oraz przekonanie, że do wszystkiego zawsze trzeba dojść samodzielnie. Niewątpliwie, cechy te same w sobie są pozytywne, jednakże dość często owocowały one sytuacjami konfliktowymi, a także trudnościami we współpracy z innymi. Z drugiej strony, należy podkreślić jego zaangażowanie w sprawy społeczne oraz wyczerlenie na rolę oświaty, które wykształciły się właśnie w tym okresie⁶.

Drugi pobyt Kalinowskiego w Kijowie przypada na lata 1915-1918. Kalinowscy wybrali się do miasta na letnie wakacje 1915 r., jednak dynamika działań wojennych spowodowała przedłużenie tego pobytu. W tym czasie aktywność Stanisława Kalinowskiego skoncentrowana jest, oprócz oczywistego wątku społeczno-politycznego, na popularyzacji nauki oraz szeroko rozumianej działalności dydaktycznej i organizacyjnej. Dalsza część niniejszej pracy poświęcona jest nieco dokładniejszej próbie charakterystyki części z licznych działań warszawskiego fizyka w Kijowie w tym właśnie okresie.

Główne pola działalności Kalinowskiego w Kijowie w latach 1915-1918

Powszechnie spotykane opisy działalności Stanisława Kalinowskiego w tych latach bywają niekiedy dość skrótowe oraz, jeżeli nie są przesadnie pochwalne (znakomitym przykładem jest Żukiewicz 1947), to stanowią mniej więcej neutralną listę jego dokonań w tym czasie (tu dobrym przykładem jest Konarski 1965). Przegląd dodatkowych źródeł historycznych zasadniczo zmienia ten obraz, bowiem pokazuje również negatywne konsekwencje działań warszawskiego fizyka, czyniąc jego postać bardziej realistyczną, a jednocześnie nie przekreślając pozytywnych cech osobowości.

Działalność organizacyjna

Z zasadniczej większości źródeł można wywnioskować, iż sprawy oświaty i edukacji (wszelkich stopni) leżały Kalinowskiemu na sercu. Już w swoim „I okresie kijowskim” był zaangażowany w działalność edukacyjną wraz z gronem nauczycieli szkół różnych stopni, którzy aktywnie krzewili swoje idee pod zaborem rosyjskim. Jest jednym z założycieli Zrzeszenia Rodziców i Nauczycieli, którego to staraniem utworzono 8-klasową szkołę żeńską (Korzeniowski 2009). Ocena jego działań nie jest jednoznaczna. Jak referuje Srokowski, Kalinowski razem z Aurelim Drogoszowskim bardzo mocno wspierali wy-

⁵ Niestety, tłumaczenie to zaginęło. Więcej na ten temat: Hurwic (2006).

⁶ W dalszej części pracy znajdzie to odzwierciedlenie w opisie drugiego dłuższego pobytu Kalinowskiego w Kijowie i jego ówczesnej działalności. Świadectwem tego może być także późniejszy konflikt z Czesławem Białobrzeskim, który miał miejsce w latach 1929-1930 już w Warszawie (Białobrzeski 1930a-b). Więcej na temat cech jego charakteru – Kalinowska-Widomska (1947).

siłki zaprowadzania zmian, wynikających z toczących się właśnie dziejowych procesów rewolucyjnych, jednocześnie powodując spore zamieszanie w funkcjonowanie tej szkoły. Zdaniem Srokowskiego jeszcze większą destabilizację przyniosły ich poczynania w szkole założonej przez Waclawę Peretiatkowiczową. Kres tym negatywnym zjawiskom przyniosło dopiero odejście z obu instytucji części nauczycieli, w tym Popowa, Drogoszewskiego i Kalinowskiego (Srokowski 1932)⁷. Jest sprawą otwartą, na ile tego rodzaju postawę da się usprawiedliwić chęcią usunięcia z tych szkół ostatnich wpływów rosyjskich. Wydania te ukazują jednak pewien upór Kalinowskiego w podejmowanych przez niego działaniach.

W tym kontekście wypada także wspomnieć o fakcie powołania Kalinowskiego na przewodniczącego Wydziału Oświaty w ramach Polskiego Komitetu Wykonawczego na Rusi. Wydział ten miał się zająć inicjowaniem i koordynacją akcji kulturalno-oświatowych, opracowywaniem programów i instrukcji oświatowych, ochroną szkół polskich wobec władz państwowych tak, aby zapewnić im status równy szkołom innych narodowości (Korzeniowski 2011). Wydział Oświaty okazał się jednym z pierwszych zorganizowanych resortów ministerstwa, dodatkowo zaś organem doradczym tego Wydziału stała się Rada do Spraw Oświaty, w skład której wchodził m.in. Mieczysław Mickiewicz i Stanisław Kalinowski. O ile sam zamysł niewątpliwie był dobry, o tyle, jak twierdzi Srokowski, pod kierunkiem Kalinowskiego nie spełniał on swoich podstawowych zadań, nadmiernie natomiast bezpośrednio ingerował w działalność szkół, w tym w szczególności toku zajęć. Tego rodzaju sytuacja zwykle skutkowałą podwójnym nadzorem nad szkołami i delegowaniu do tego rodzaju zadań osób zdecydowanie bardziej kompetentnych niż te, które już wcześniej wysyłał Polski Komitet Wykonawczy lub Macierz Polska. To zaś prowadziło do licznych nieporozumień i konfliktów, nie wspominając o decyzjach, których słuszność była w najlepszym przypadku wątpliwa. Za kuriozalną i wręcz bezzasadną określił Srokowski decyzję Wydziału o nieprzyznaniu szkołom W. Peretiatkowiczowej praw szkół rządowych. Wydaje się, że działalność wspomnianego Wydziału była też następstwem rywalizacji między ugrupowaniami demokratycznymi a Polskim Komitetem Wykonawczym o wpływy wśród ludności polskiej i uzurpowania sobie prawa do jej reprezentacji przez oba obozy polityczne. W tym kontekście wydaje się nieprzypadkowe, że napięcia te zanikły wraz z wyjazdem Kalinowskiego do Warszawy w roku 1918 (Srokowski 1932).

Polskie Kolegium Uniwersyteckie

Polskie Kolegium Uniwersyteckie było odpowiedzią na aspiracje mniejszości polskiej zamieszkującej Kijów przed rokiem 1920 i stanowiło zwieńczenie zabiegów o szkołę narodową. Początkowo inicjatywa ta przybrała postać Wyższych Polskich Kursów Naukowych i miała nawiązywać do tradycji Liceum Krzemienieckiego i Uniwersytetu

⁷ Wypada dodać, iż w obu szkołach Kalinowski uczył fizyki.

Wileńskiego. Głównym powodem podjęcia działań mających na celu utworzenie polskiej uczelni wydaje się być liczba polskiej młodzieży, która znalazła się w Kijowie i jego okolicach po 1915 r. i chęć stworzenia dla niej możliwości edukacji po uzyskaniu matury lub kontynuacji uprzednio już rozpoczętych studiów przerwanych na skutek działań wojennych. Dodatkowym argumentem była także obecność sporej grupy polskich uczonych, którzy byli w stanie zapewnić odpowiednią kadre dydaktyczną⁸. Należy podkreślić, że oprócz sporej popularności zarówno Wyższych Polskich Kursów Naukowych, jak Polskiego Kolegium Uniwersyteckiego, środowisko skupione wokół tych instytucji brało czynny udział w życiu naukowym Kijowa, zarówno jeśli chodzi o Uniwersytet św. Włodzimierza, jak i Politechnikę Kijowską. Uczeni związani z Polskim Kolegium Uniwersyteckim byli także bardzo zaangażowani w popularyzację nauki⁹ (Wilczyński 1963; Różiewicz 1991; Korzeniowski 2009).

W związku z utworzeniem polskiej instytucji, mającej prawa uczelni wyższej, rolę Kalinowskiego niekiedy opisuje się w sposób pozytywny, przedstawiając go jako jednego z organizatorów oraz wykładawców Kolegium (np. Żukiewicz 1947) lub ją pomija (Kalinowska-Widomska 1947; Konarski 1965; Hurwic 2006). Sytuacja nie była jednak aż tak jednoznaczna. Jeśli chodzi o jego rolę w organizacji Wyższych Polskich Kursów Naukowych, trzeba zaznaczyć, że Kalinowski stanowczo przeciwstawiał się powstaniu tej instytucji. Przy czym sprzeciw ten miał raczej charakter ideologiczny, gdyż warszawski fizyk z racji swych poglądów kontestował tworzenie instytucji powiązanych z państwem, nie kwestionując jednak potrzeby powołania polskiej szkoły wyższej. Nie przeszkodził mu to w objęciu posady wykładowcy zarówno w ramach Wyższych Polskich Kursów Naukowych, które – jak się okazało – cieszyły się sporą popularnością, jak i Polskiego Kolegium Uniwersyteckiego¹⁰ (Wilczyński 1963; Korzeniowski 2009). W tym miejscu warto także wspomnieć o bardzo mocnym przenikaniu się u Kalinowskiego wątków politycznych i organizacyjno-edukacyjnych i pewnego uporu oraz nieprzejednania. Doprowadził on bowiem niemal do zablokowania inauguracji działalności Kolegium, jeśli na uroczystość inauguracyjną nie zostanie zaproszony Mieczysław Mickiewicz. Mickiewicz jednak w tym czasie był wice sekretarzem do spraw polskich Sekretariatu do Spraw Narodowościowych Sekretariatu Generalnego Ukraińskiej Rady Centralnej, jednocześnie powiązany z Polską Centralą Demokratyczną¹¹. Jego obecność byłaby odczytywana jako uznanie Polskiej Centrali Demokratycznej za przedstawicielkę ludności polskiej, co wywołało protesty innych uczonych skupionych w Kolegium. Kalinowski zagroził ustąpieniem

⁸ Należeli do nich m.in. (oprócz Kalinowskiego): fizyk Czesław Białobrzski, historyk literatury polskiej Aureli Drogoszewski (podzielający lewicowo-rewolucyjne poglądy i postawy Kalinowskiego), ekonomista Stanisław Grabski, historyk filozofii Henryk Jakubanis, filolog klasyczny Witold Klinger, fizyk i chemik Bogdan Szyzkowski, językoznawca Henryk Ułaszyn oraz przedstawiciele nauk medycznych.

⁹ Wydaje się, że na tym polu szczególnie wyróżniali się: Cz. Białobrzski i St. Kalinowski.

¹⁰ Kalinowski wykładał mechanikę i akustykę.

¹¹ Polska Centrala Demokratyczna była organizacją walczącą o niepodległość Polski o charakterze narodowościowym i postępowym. Powstała latem 1917 r. na skutek opuszczenia przez kilka mniejszych grup zjazdu organizacji polskich, który odbył się w dniach 18-24 czerwca 1927 r. W jej skład wchodziły m.in. Polski Związek Polityczny na Rusi, Polski Związek Demokratyczny na Rusi, Podolska Grupa Postępowo-Niepodległościowa oraz Wołyńska Grupa Postępowo-Niepodległościowa (Korzeniowski 2009).

(wywołując przy tym sporą awanturę), jeśli Mickiewicz nie zostałby zaproszony. Z racji rangi i doniosłości uroczystości inauguracji działalności Kolegium, całą sprawę zakończono polubownie, zapraszając Mickiewicza (Korzeniowski 2009). Innym przykładem był konflikt o obsadę urzędu rektorskiego Kolegium, którego źródło stanowiła rywalizacja między endecją a demokratami, przejawiająca się w krytyce płynącej ze strony Ułaszyna i Kalinowskiego (Róziewicz 1991).

Popularyzacja oraz działalność społeczna i kulturalna

Jak już wspomniano, środowisko naukowe Kijowa, skupione wokół Wyższych Polskich Kursów Uniwersyteckich i Polskiego Kolegium Uniwersyteckiego, prowadziło także intensywną działalność popularyzatorską. Stanisław Kalinowski był niezwykle aktywny także i na tym polu, wygłaszając m.in. odczyty w klubie „Ogniwo” (Kalinowski, 1917).

Niezwykle cenną inicjatywą, będącą także przykładem dalekowzroczności Kalinowskiego, było powołanie czasopisma *Przegląd Naukowy i Pedagogiczny*, w którym w rzeczywistości pełnił on rolę redaktora naczelnego (Korzeniowski, 2009, s. 352-253). W zamierzeniach periodyk ten miał stanowić platformę komunikacyjną między nauczycielami a uczonymi, umożliwiając w sposób popularny, chociaż wysoce kompetentny, wymianę informacji dotyczących bieżących zagadnień w różnych dyscyplinach naukowych, z nakierowaniem na wykorzystanie tego ruchu myślowego w edukacji. Całość przedsięwzięcia miała na celu włączenie się w proces przygotowania odpowiednich kadr naukowych i pedagogicznych w wypadku odzyskania przez Polskę niepodległości¹². Co ciekawe, poruszane tam zagadnienia niekiedy uwikłane były w dość głębokie analizy filozoficzne, czego przykładem są teksty Cz. Białobrzeskiego, B. Szyszkowskiego, czy także Kalinowskiego¹³.

Wypada także wspomnieć o udziale Kalinowskiego w formowaniu się Polskiego Towarzystwa Naukowego w Kijowie (Wilczyński 1963) oraz w inicjatywie bibliograficznej *Skarbiec druków polskich w cesarstwie z epoki wojny*, stanowiącej wyraz troski o książkowe i ulotne druki (nie tylko polskie) powstałe w Rosji od roku 1914 (Korzeniowski 2009).

Podsumowanie

Przegląd wydarzeń z życia Stanisława Kalinowskiego w Kijowie w latach 1915-1918 tworzy obraz człowieka niezwykle aktywnego społecznie, politycznie, edukacyjnie i naukowo. Głębsza analiza materiałów historycznych pozwala także na dostrzeżenie niepospolitych intuicji warszawskiego fizyka w zakresie konieczności szerzenia oświaty

¹² Podstawowe założenia programowe periodyku zostały zawarte w sekcji „Od redakcji”, *Przegląd Naukowy i Pedagogiczny*, 1916, 1, 1-2.

¹³ Omówienie tekstów Białobrzeskiego i Szyszkowskiego, zamieszczonych w *Przeglądzie Naukowym i Pedagogicznym*, można znaleźć w Mściślawski (2020) oraz Mściślawski (2021).

i zainteresowania nauką, jak również posiadającego bardzo trafne spostrzeżenia na temat tego, jakie cechy owa działalność powinna mieć. Jednocześnie Kalinowski jawi się także jako człowiek z krwi i kości – okazuje się osobą o swoistym uporze, nieprzejednaną, konfliktową, mającą trudności ze współpracą z ludźmi o odmiennej perspektywie patrzenia na te same zagadnienia. Trudno mu było także niekiedy odseparować przywiązanie do określonych, niekiedy skrajnie lewicujących, poglądów politycznych od bieżącej działalności społecznej (edukacyjnej lub organizacyjnej). Szczególnie wymownymi przykładami były konflikty wywołane przez niego w szkołach, w których uczył, jak i w pracach organizacyjnych nad powstaniem Wyższych Polskich Kursów Uniwersyteckich (a na ich przedłużeniu – Polskiego Kolegium Uniwersyteckiego) oraz kierowaniu pracą polskich szkół z ramienia Wydziału Oświaty Polskiego Komitetu Wykonawczego.

Jak wspomniano, Stanisław Kalinowski był człowiekiem o wysokiej kulturze filozoficznej, mającym bardzo interesujące spostrzeżenia na temat działalności naukowej. Wydaje się, że niektóre jego intuicje i poglądy w tym zakresie warte są przypomnienia i głębszej analizy, która niewątpliwie znacząco przekroczyłaby ramy niniejszej pracy. Z konieczności zatem przytoczonych zostanie tylko kilka przykładów.

W odniesieniu do wagi fenomenu nauki i sposobów jej przybliżania społeczeństwu Kalinowski (1907) zauważa¹⁴:

„Nauka – nie posiada kilku całkiem odmiennych stron, którymi ma się zwracać do uczonych i laików, do starszych i do dzieci. Nauka nie potrzebuje przed nikim chodzić na szczydłach; nie potrzebuje udawać potęgi urojonej, gdy wystarcza rzeczywistej; nie potrzebuje żadnej maskarady, by stanąć w oczach nie tylko zawodowych uczonych, ale i najszerszego ogółu na właściwej wysokości”.

Poniższe cytaty przedstawiają bardzo interesujące spostrzeżenia Kalinowskiego dotyczące istoty aktywności naukowej i jej charakterystyki (Kalinowski 1916, s. 17, zachowano pisownię oryginalną, podkreślenia autora niniejszego opracowania).

„Nauka wymaga, zwłaszcza dzisiaj, dużej techniki, nauka wymaga gromadzenia faktów, ale samo wykonywanie czynności technicznej, samo gromadzenie faktów nie stanowi jeszcze pracy naukowej, tak samo jak sporządzenie pewnej liczby śrub i muter nie stanowi jeszcze budowy mechanizmu, w którym te śruby i mutry znajdą właściwe miejsce. Pracę uczonego powinna zawsze cechować jakaś dalej sięgająca idea, praca ta winna zmierzać ku jakiemuś szerszemu wnioskowi, który musi zarysowywać się wyraźnie jako drogowskaz, chociażby potym się okazało, że drogowskaz ten był fatamorganą i że należy obrać inny. Uprzytomnijmy sobie zadanie nauki. Zadaniem tym jest przede wszystkim orjentowanie się i przewidywanie w całokształcie faktów i zjawisk, składających się na

¹⁴ Jakkolwiek cytat ten nie pochodzi z pracy z omawianego okresu, to jednak wart jest przytoczenia ze względu na jego doskonale współgranie z innymi spostrzeżeniami, opublikowanymi w 1916 r. w Przeglądzie Naukowym i Pedagogicznym.

t. zw. wszechświat, z włączeniem i nas samych (naszego świata wewnętrznego) do tego wszechświata jako jego części składowej”.

Następny cytat, bardzo charakterystyczny dla temperamentu Kalinowskiego, prezentuje jego poglądy na właściwą działalność uczonego (Kalinowski 1916, s. 24, 27):

„Ale pozatym, czy w tym odkryciu, a podobnie w każdym, nie widzimy wyraźnie strony emocjonalnej, czy niema tam potęgi piękna, czy ekstaza takiego uczonego w chwili, gdy się przed nim otwiera która z tajemnic wszechświata, nie jest równa ekstazie poety (...) Twórczość może być tylko tam, gdzie jest natchnienie i pod tym względem nauka jest rodzoną siostrą sztuki: w jednej i drugiej tkwią wspólne pierwiastki, a potężnym czynnikiem zarówno tej jak tamtej jest właśnie fantazja”.

„Uczonym nazywam tego, kto twórczością swą posuwa naukę naprzód; nie uczyni on tego, jeżeli nie będzie obejmował wzrokiem całości zadań nauki, jeżeli nie będzie on dążył do ziszczenia tego czy innego jej ideału – bez ideału bowiem tak samo niema twórczości naukowej, jak niema twórczości artystycznej. Dla tego to właśnie co do przytoczonych na początku artykułu ludzi, cieszących się tytułem uczonych, ośmielam się raz jeszcze twierdzić, iż tego rodzaju ślimacze mózgi przy całej ich użyteczności rzemieślniczej nie wspólnego z uczonością nie mają”.

Kalinowski jednak nie byłby sobą, gdyby nie powiązał swych poglądów na naukę i uczonych z troską o edukację. Wydaje się, że jego słowa wciąż pozostają aktualne (Kalinowski 1916, s. 28):

„Jeżeli fantazja jest czynnikiem tak potężnym, jeżeli bez niej żadna twórczość ani naukowa, ani artystyczna, ani również techniczna pomyśleć się nie da, to czy nie należałoby zwracać szczególną uwagę na kształcenie tego czynnika w młodych pokoleniach? Czy pedagogika uczyniła pod tym względem wszystko, co było w jej mocy i czegooby się można po niej spodziewać?”.

L i t e r a t u r a

- Białobrzeski C., 1930a, Jeszcze jedna odpowiedź p. St. Kalinowskiemu, Warszawa.
- Białobrzeski C., 1930b, Komentarz do okólnika prof. St. Kalinowskiego w sprawie „Dziejów pracowni naukowej”, Warszawa.
- Gutnyk M., Tverytnykova E., 2021, The Professor G. De-Metz's Contribution to the development of physical science in Ukraine, Ukrainian Journal of Physics, 66 (9), 819 s., DOI: 10.15407/ujpe66.9.819.
- Hurwic J., 2006, Uczeń też ludzie. Sylwetki uczonych Polskich, Polska Akademia Umiejętności, Komisja Historii Nauki – Monografie, 8, 180 s.

- Kalinowska-Widomska E., 1947, Stanisław Kalinowski 1873-1946, [w:] Stanisław Kalinowski 1873-1946, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa.
- Kalinowski S., 1907, O zadaniach nauki i nauczania, *Nowe Tory*, 2 (10).
- Kalinowski S., 1916, Nauka a fantazja, *Przegląd Naukowy i Pedagogiczny*, 1, 16-28.
- Kalinowski S., 1917, O rezonansie, *Wiadomości Bibliograficzne*, 2, 63-64.
- Konarski S., 1965, Kalinowski Stanisław, *Narodowy Instytut Audiowizualny*, dostępne online <http://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/stanislaw-kalinowski> (18.06.2024).
- Korzeniowski M., 2009, *Za Złotą Bramą. Działalność społeczno-kulturalna Polaków w Kijowie w latach 1905-1920*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, 614 s.
- Korzeniowski M., 2011, Z działalności kulturalno-oświatowej Polaków w Kijowie w latach 1915-1918, *Wrocławskie Studia Wschodnie* 15, 65-89.
- Mścisławski Ł., 2020, Eter, stara teoria kwantów, filozofia przyrody i problematyka ciągłości w ujęciu Bohdana Szyszkowskiego. Przyczynek do badań nad recepcją starej teorii kwantów i mechaniki kwantowej na ziemiach polskich przed rokiem 1953, *Zagadnienia Filozoficzne w Nauce*, 68, 185-216.
- Mścisławski Ł., 2021, Z badań nad dziejami i spuścizną polskich filozofujących przyrodników w Kijowie w latach 1900-1919. Część 1: Czesław Białobrzęski, *Studia Historiae Scientiarum*, 20, 213-238, DOI: 10.4467/2543702XSHS.21.008.14039.
- Różewicz J., Zasztowt L., 1991, *Polskie Kolegium Uniwersyteckie w Kijowie (1917-1919)*, *Rozprawy z dziejów oświaty*, 34, 93-123.
- Srokowski S., 1932, *Z dni zawieruchy dziejowej 1914-1918*, Księgarnia Geograficzna „Orbis”, 331 s.
- Wilczyński J., 1963, *Polskie Kolegium Uniwersyteckie w Kijowie 1917-1919*, [w:] *Pamiętnik Kijowski, Koło Kijowian*, Londyn.
- Żukiewicz Z., 1947, *Kijów w życiu prof. Stanisława Kalinowskiego. 1873-1899 i 1915-1918*, [w:] *Stanisław Kalinowski 1873-1946*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa.

S t r e s z c z e n i e

W pracy omówiono aktywność Stanisława Kalinowskiego w czasie jego pobytu w Kijowie w latach 1915-1918. Szczególnym przedmiotem zainteresowania są niektóre aspekty jego popularyzacji nauki, a także praca społeczna i organizacyjna na rzecz polskiej mniejszości w Kijowie.

Słowa kluczowe: Kalinowski, Kijów, edukacja, popularyzacja nauki, działalność na wychodźstwie.

S u m m a r y

The paper aims to present the activities of Stanisław Kalinowski during his stay in Kiev in 1915-1918. Of particular interest will be some aspects of his science popularization and social and organizational work for the Polish minority in Kyiv.

Keywords: Kalinowski, Kyiv, education, science communication, activity in exile.